

I. Перша світова війна

1. Сараєвське вбивство

Початок нового, 1914 року не віщував світу нічого поганого: люди в Європі і в інших країнах світу відзначали зимові свята, газети повідомляли про травмування перехожих унаслідок ожеледиці, і, здавалося, ніщо не вказувало на те, що цей рік буде чимось сильно відрізнитися від попередніх років.

Не можна говорити, що попередні роки в Європі були мирними. Між країнами відбувалися збройні конфлікти і навіть війни, але ці війни і конфлікти мали локальний характер, а країни-учасниці цих конфліктів цілком довіряли їх вирішення великим державам, і тому майбутнє Європи виглядало якщо не мирним, то цілком прогнозованим. Єдиним, що могло викликати тривогу в політичному житті Європи того часу, був поділ провідних європейських країн на два військові союзи, а саме на Антанту, до складу якої ввійшли Великобританія, Росія і Франція, та Троїстий союз, до якого ввійшли Австро-Угорщина, Італія та Німеччина.

Було б помилкою стверджувати, що держави обох військових союзів були ідеологічно налаштовані на війну і лише очікували на зручний момент, щоб напасти одна на одну. Навпаки, ці військові союзи утворилися в результаті складних політичних, етнічних і економічних відносин між країнами

і ніяк не стосувались ідеології. Наприклад, Антанта утворилася в результаті встановлення чітких кордонів між колоніальними володіннями Великобританії, Росії і Франції з метою уникнення конфліктів через колонії між цими державами в майбутньому. А однією з причин перебування Австро-Угорщини й Німеччини в одному союзі було те, що приблизно чверть населення Австро-Угорщини становили етнічні німці.

На початку ХХ століття держави обох військових союзів активно переозброювались, але це було пов'язано насамперед зі стрімким розвитком науки й техніки, винайденням нових видів зброї і прагненням голів держав не відстати в оснащенні своїх армій від сусідів. Склад обох військових союзів не був постійним і міг будь-коли змінитися; наприклад, Австро-Угорщина й Росія могли домовитися про поділ інтересів на Балканах, укласти про це відповідну угоду і з противників перетворитися на союзників. Крім цього, британський король Георг V, німецький кайзер Вільгельм II і російський цар Микола II були родичами, вони періодично зустрічались, обговорюючи під час зустрічей серед іншого й політичні питання. І остання така зустріч відбулася в травні 1913 року на весіллі дочки кайзера Вільгельма II, куди були запрошені представники всіх монархічних династій Європи.

На початку століття ситуація на півдні Європи характеризувалася тим, що Османська імперія почала слабнути, і в результаті її поразки в російсько-турецькій війні 1877–1878 років отримали незалежність кілька балканських країн. Однією з цих країн була Сербія. Після здобуття незалежності серби скерували свої зусилля на об'єднання всіх земель із сербським населенням, і для досягнення цієї мети Сербія брала участь у декількох війнах і конфліктах, зокрема, в Балканських війнах 1912–1913 років, під час яких вона воювала з Туреччиною та з іншими балканськими країнами.

Об'єднавчі зусилля сербів поширювалися також і на Боснію, де проживала значна кількість сербів і яка в результаті рішень Берлінського конгресу 1878 року перебувала в складі Австро-Угорщини. Щоб продемонструвати свою незгоду з рішеннями великих держав, у 1914 році сербські радикали ви-



Європейські монархи на похоронах короля Едуарда VII у 1910 році. Стоять (зліва направо): король Норвегії Гокон VII, цар Болгарії Фердинанд, король Португалії Мануел II, кайзер Німецької імперії Вільгельм II, король Греції Георг I і король Бельгії Альберт I. Сидять: король Іспанії Альфонс XIII, король Великобританії Джордж V і король Данії Фридрих VIII

рішили здійснити вбивство австрійського ерцгерцога Франца Фердинанда. Виконавцями вбивства було обрано членів молодіжної боснійської організації «Млада Босна», які отримали завдання здійснити замах на ерцгерцога в червні 1914 року в столиці Боснії Сараєво, куди він мав прибути для спостереження за військовими маневрами.

Як і було заплановано, Франц Фердинанд прибув до Сараєво 28 червня, і вранці того ж дня відбулася перша спроба замаху. Один із терористів жбурнув в автомобільний кортеж бомбу, але через те, що нападники не були як слід підготовлені, бомба не влучила, вибухнула позаду автомобіля ерцгерцога і не завдала йому ніякої шкоди. Незважаючи на замах, ерцгерцог вирішив не переривати свою поїздку; він виголошує промову в ратуші, а потім раптово наказує їхати до лікарні з метою провідати поранених унаслідок вибуху бомби людей.

За збігом обставин автомобіль ерцгерцога проїжджав саме по вулиці, де перебував ще один терорист, Гаврило Принцип, який вирішив, що замах не вдався, і він безцільно вештався вулицями міста, не знаючи, куди себе подіти. Водій автомобіля ерцгерцога зрозумів, що помилився вулицею, взявся розвертати автомобіль, і в цей час Гаврило Принцип, побачивши прямо перед собою автомобіль ерцгерцога, вихопив пістолет, почав стріляти й смертельно поранив Франца Фердинанда і його дружину Софію Гогенберг, які внаслідок отриманих поранень загинули.



Франц Фердинанд і Софія Гогенберг (Хотек)

Очевидно, що Франц Фердинанд зовсім не заслуговував на такий присуд. Він толерантно ставився до народів, які населяли імперію, і намагався реалізувати ідею перетворення Австро-Угорщини на конфедерацію, до складу якої народи імперії входили б на правах автономії. Провина Франца Фердинанда полягала лише в тому, що він був спадкоємцем престолу, уособлював собою Австро-Угорську імперію, і саме тому його було обрано об'єктом нападу.

Гаврилу Принципа заарештували, австрійська влада розпочала слідство, під час якого було добуто неспростовні до-

кази причетності державних служб Сербії до цього вбивства; зокрема, стало відомо про причетність до вбивства сербської організації «Чорна рука», на чолі якої стояв начальник розвідвідділу Генерального штабу сербської армії Драгутін Дімітрівич. У результаті 23 липня Австро-Угорщина висунула Сербії ультиматум, на виконання якого дала 48 годин, а в разі невиконання Австро-Угорщина погрозувала Сербії війною. Серби звернулися по допомогу до Росії, і протягом цих 48 годин відбувались інтенсивні консультації між сербськими й російськими дипломатами, під час яких Росія запевнила сербів у своїй повній підтримці. Власне, сербський уряд погодився з усіма пунктами ультиматуму за винятком п'ятого, який виглядав так:

«5) Погодитися на співпрацю в Сербії органів імператорського й королівського урядів у боротьбі з підіривними рухами, спрямованими проти цілісності монархії» [1].

Отже, Сербія відхилила умови австрійського ультиматуму. Але австрійська влада не поспішала виконувати погрози, і лише через місяць, а саме 28 серпня, Австро-Угорщина оголосила Сербії війну.

Загалом дії австрійської сторони були цілком логічними й прогнозованими, адже терористами, котрі підтримувалися з-за кордону, разом із його вагітною дружиною було вбито спадкоємця австрійського престолу, і тому реакція будь-якої цивілізованої країни на подібний акт терору була б аналогічна австрійській. Але Росія, яка виступила головним союзником і захисником Сербії у цьому конфлікті, відреагувала інакше. Промовистим було листування між німецьким кайзером Вільгельмом II і російським царем Миколою II, яке відбулося відразу після оголошення Австро-Угорщиною війни Сербії.

Свої перші телеграми німецький кайзер та російський цар послали один одному одночасно. Російський цар писав кайзеру:

«Петергоф, 29 липня 1914,

Sa Majesté l'Empereur, Новий Палац.

Радий, що ти повернувся. Закликаю тебе допомогти мені в такий серйозний час. Безчесну війну оголошено слабкій країні. Обурення в Росії, яке я повністю поділяю, величезне. Передбачаю, що дуже скоро цей тиск зломить мене, і я буду змушений вжити надзвичайних заходів, які можуть призве-